

СҮЗЛЕКНЕҢ ТӨЗЕЛеше

1. Сүзлектә баш сүзләр, шул жөмлөдән сүзьясагыч компонент, ике компонентлы тезмә һәм дефис аша язылган парлы сүзләр дә, үзләренә караган материал белән бергә сүзлек мәкаләсен тәшкил итәләр. Тулы шәкелдә сүзлек мәкаләсе, баш сүз сыйфатында татарча яки инглизчә сүз килүенә карап, төрле тәртиптә теркәлгән түбәндәге өлешләрдән гыйбарәт: баш сүз, басым, транскрипция, грамматик, стилистик тамгалар, баш сүзнең мәгънәләре һәм аларның тәржемәсе, иллюстратив мисаллар һәм аларның тәржемәсе, шакмактан соң килә торган тезмә сүзләр, ромбтан соң теркәлгән тотрыклы гыйбарәләр, мәкаль-әйтемнәр һәм аларның турыдан-туры яки яқынча тәржемәләре:

бер 1. *num.* one; 2. *a* а, а certain; (*ялгыз*) alone; (*шул ук*) the same □ ~ **айлык** monthly; ~ **атналык** weekly; ~ **кочак** armful, bundle; ~ **көнлек** daily; ~ **мәл** some time; ~ **мәлне** once, once upon a time, at one time; ~ **чөметем** pinch; ~ **ярым** one and a half; ~ **яшьлек** year-old ◇ ~ **дигән** excellent; А1 [eiwun], А № 1 *Am.*

дучәр булырга *v* be subjected to; (*куркыныч*) be exposed to; face; get into; undergo; *кыенлыкларга* ~ face difficulties <...>

рай- *the first component of a compound word, mainly Russian loans in the meaning of attributive district; райбау-карма* district executive committee; *райүзәк* district centre; capital of the district (*or region*)

horse [hɔ:s] 1. *n* ат, елки; 2. *v* атка менәргә; (атка) атланып барырга □ ~ **around** *coll.* мәш килергә, ыгы-зыгы килергә, шауларга ◇ **dark (or black)** ~ шикле кеше

2. Грамматик, стилистик һ.б. тамгалар, шартлы кыскартылмалар сүзлекнен ике өлешендә дә инглизчә бирелде. Тармак терминологиясенә бәйлә тамгалар сүзнең мәгънәсен билгелә бер тармакка мөнәсәбәттә ачу мөһим дип табылган очракларда гына кулланылды.

артыш 1. *n bot.* juniper; 2. *a* made of juniper, cut from juniper

ас I *n zoo.* ermine

саз II *n mus.* saz, sahz

oasis [əʊ'eisis] *n (pl. oases)* оазис

pink [piŋk] 1. *n 1) bot.* канәфер <...>

removable [ri'mu:vəbl] *a* күчерелмәле, күчермә, шудырмалы, шудырма

3. Баш сүз сыйфатында теркәлгән татар сүзләренә басым билгесе соңгы ижеккә төшмәгән очракларда гына куелды; язылышы бер булып, аерма басымы куелышында гына булган берничә очрак та исәпкә алынды. Инглиз сүзләренә басымы транскрипциядә күрсәтелде:

арка *n arch*; ~ *аша үтәргә* pass through the arch

арка 1. *n back* <...>

атлас *n geogr atlas*

атлас *n text.* satin; ~ *күн* satin skin; ~ *юрган* satin blanket (coverlet)

балá-чага *n collec.* kiddies *pl.*; small children *pl.*

һәрхәлдә *intrd.* in any case; anyway

кárта *n* 1) map; (*диңгез*) chart <...>

картá *n* (*күшәүче хайваннарда: ашказанының алгы өлеше*) front of the stomach (*of the ruminants*); large intestine

ingenuity [ˌɪndʒɪˈnju(:)ɪti] *n* остальк, тапкырлык, зирәклек

thoroughly [ˈθɒrəli] *adv.* тулысынча, бөтенләй

4. Сүзлекнең һәм татарча, һәм инглизчә өлешләрендәге барлык баш сүзләр, шулай ук шакмак һәм ромб билгеләреннән соң килә торган тезмә сүзләр, тотрыклы гыйбарәләр, мәкаль-әйтемләр – калын шрифт белән, грамматик, стилистик тамгалар һ.б.ш. кыскартмалар, мисаллар, түгәрәк жәяләр эчендә сүзнен мәгънәсен шәрехләү очраклары – курсив белән, ә тәржемәләр гадәти шрифт белән гамәлдәге татарча һәм инглизчә алфавит тәртибендә бирелделәр. Татар хәрәфләре һәм авазларының латин графикасында кулланылган тәңгәлләре аерым таблицада күрсәтелде.

газап *n* torment; pain; suffering □ ~ **күрергә** (**чигәргә**) suffer, toil; take pains

дүртле *n* (*билге*) four (*out of five – at school*); *Ләйлә тәржемә өчен ~ алган* Leila has got four for the translation

ефәк 1. *n* silk; ~ *туку фабрикасы* silk-mill; 2. *a* silk, silky □ ~ **кебек** silky; ~ **күбәләге** silkworm ◇ ~ **кебек булды** ≈ he has become as meek (mild) as a lamb; he has grown as supple as a glove

nursery garden [ˈnɜ:səri ˈgɑ:dn] *n* питомник (*үсемлек үстөрү яки хайван үрчетү урыны*)

say [seɪ] 1. *v* (*said*) 1) әйтергә, сөйләргә; *they ~, it is said ...* дип әйтәләр; 2) яттан сөйләргә; декламацияләргә; *to ~ one's lesson* дәресе яттан сөйләргә; 3) күрсәтергә; *the clock ~s five minutes*

after twelve сәгать беренче биш минутны күрсәтә □ ~ **over** кабатларга ◇ **I ~!** *Am.* ~! кара(гыз) әле!, тыңла(гыз) әле!; **you don't ~ (so)!** китсәнә!, булма!; **you said it coll.** нәкъ менә шулай; 2. *n* 1) фикер, сүз; *let him have his ~* аңа фикерен әйтәргә ирек бирегез; 2) абруй, авторитет

5. Синонимнар, сүзнен төрле лексик вариантлары, лексик мәгънәгә ия грамматик формалары калын шрифт белән үз урыннарында бирелде, мәгънәләре тәржемә аша ачылды; кирәк дип тапканда, вокабула сыйфатындагы сүз *see* ‘карагыз’, *see also* ‘шулай ук карагыз’ искәртмәләре белән төп сүзгә яки аның синонимына жиһәрелде:

гәжит *n coll.* *see газета*

гәүһәр *n* 1) pearls *pl.*; 2) precious stone; 3) *poss. poet.* **гәүһәрәм** my darling, beloved; my dearest

жан *n* 1) soul; (*кеше*) person; 2) *poss.* **жаным** а) (*эндәшү*) my soul, dear, sweetheart, darling; honey; б) (*канәгатьсезлек белән*) my dear friend (*negative*); 3) *fig.* (*тормыш*) life □ ~ **башына** per head, per capita; ~ **исәбен алу** general census of the population ◇ ~ **азыгы** spiritual food <...>

исәп **I** *n* 1) (*микъдар*) quantity; 2) (*тәртин*) number; 3) *sprt.* score; 4) (*исәпләү*) calculation; computation; (*якынча*) estimate; 5) account; 6) **исәбенә, исәпкә** *dat.* at the expense of, on account of; 7) **исәптә** *loc.* (*яхшы*) stand well; be in good repute; (*начар*) be in bad repute □ **исәпкә алырга** а) (*сан*) count up; б) (*игътибар*) take into account ◇ **исәбе дә** (*хисабы да*) **юк**; **исәбе күренми** multitudes (*of*); countless <...>

Mrs. [ˈmɪsɪz] *see mistress*

par **II** [pɑ:] *n see paragraph*

6. Бер үк сүзнен төрле сүз төркемнә караган мәгънәләре нокталы калын гарәп цифрлары, ә төрле мәгънәләре, гади шрифт кулланып, жәяле гарәп

цифрларынан соң бирелде. Сүз формаларының, шулай ук шакмак, ромбтан соң килгән тезмә сүзләр, тотрыклы гыйбарәләрнең мәгънәләре алфавит тәртибендә жәяле англиз хәрефләре (a, b, c ...) аша бирелде:

гаскәри 1. *a* 1) military; 2) military, soldierly; army, troop *attr.*; ~ *берләшмә* troop formation; military unit; 2. *n* soldier; warrior *poet.*; see also **ягир** □ ~ **булмаган** civil; ~ **булмаганнар** *pl.* the civilians

ик-чик *n* *collec.* end; limit ◇ **иге дә юк, чиге дә юк** there is no end to *smth.*; **иге-чиге булмаска** а) (*очы-кырые юк*) no end in sight; there is no end to it; б) (*гаять күп, исәпсез*) a lot; countless; **иге-чиге күренми** there seems to be no end to *smth*

mustard ['mʌstəd] *n* 1) горчица; 2) *attr.* горчица ...ы; ~ *oil* горчица мае ◇ **to be keen as** ~ эшкә бирелергә

nod [nɒd] 1. *n* селкү, кагу; *to give smth. the* ~ хупларга, яраклы дип табарга; 2. *v* чайкарга ◇ **Homer sometimes nods** дүрт аяклы ат та абына

7. Сүзлек мәкаләсендә шакмак (□) билгесеннән соң беренче сүз принцибы белән абсолют алфавит тәртибендә тезмә сүзләр, шулай ук компонентлары тотрыклы бәйләнгән сүзтезмәләр, аларның тәржемәләре китерелде. Сүзлекнен англизчә-татарча өлешендә алфавит тәртибе катгый сакланмады, төп игътибар тезмә сүз яки тотрыклы гыйбарәнең кинрәк кулланылган компонентына һәм аның мәгънәсенә юнәлтелде:

бала *n* child; baby; kid □ **балага узарга** become pregnant; conceive; ~ **караучы** nurse; baby sitter; **баланың баласы** grandchild

имән *n* 1. oak; 2. *a* oak □ ~ **чикләверге** асом; ~ **бармак** forefinger, index finger

reckon ['rɛkən] *v* *mainly spoken* 1) ... дип уйларга; 2) исәпләп чыгарырга; 3) *Br.* исәпләшергә; he is to be ~ed

with аның белән исәпләшергә кирәк □ ~ **with** исәпкә алырга; ~ **without** исәпкә алмаска

then [ðen] 1. *adv.* 1) ул вакытта, ул чакта; he was a little boy ~ ул чакта ул бала иде; 2) аннары, аннан соң, соңынан, бераз вакыттан соң; 3) алай булгач, алайса; 2. *n* ул вакыт, ул чак; 3. *a* хан заманындагы, ул вакыттагы □ **by** ~ бу вакытка кадәр; **since** ~ бу вакыттан соң

8. Составында баш сүз беренче булып килгән аерым тотрыклы тезмәләр, фразеологик гыйбарәләр, мәкаль-әйтемнәр абсолют алфавит тәртибендә сүзлек мәкаләсе ахырында ромб (◇) билгесеннән соң урнаштырылды. Мәгънәсенә карап, башкача теркәлгән очракта, фразеологик гыйбарә компонентларынан беренче булып торган сүз мәкаләсенә жиберелде. Сүзлекнең англизчә-татарча өлешендә бу кагыйдә катгый сакланмады:

аңа *pron. dat. of* ул; him, her, at him, at her, to him, to her; (*эйбер, хайван тур.*) it, at it; to him, to her, to it ◇ ~ **диңгез тубыктан** *lit.* the sea is just knee-deep for him; ≈ he doesn't care; he couldn't care less

диңгез *n* sea □ ~ **буе** seashore, beach; ~ **кысласы** shrimp; ~ **мәчесе** sea bear, furseal ◇ **ана** ~ **тубыктан** see **аңа**

житкерергә *v* 1) bring (to), reduce (to); drive (*into*); шушы хәлгә ~ bring to such a state; 2) (*эшне бетерергә*) complete; *эшне ахырына кадәр* ~ complete the work <...> ◇ **юлы каян булса да булсын, тик Казанга илтеп житкерсен** see **юл**

юл *n* 1) road, way; 2) *dir., fig.* direction, course; 3) line; lower-case; юл хәрефе small letter; 4) stripe; 5) *fig.* way, means; method □ **юл ачарга** *dir., fig.* clear the way; **юл бирергә** *dir., fig.* step aside, stand aside; make way for smb. <...> ◇ **юлы каян булса да булсын, тик Казанга**

илтеп житкерсен *lit.* no matter where the road lies, it should bring to Kazan

cloven [ˈkləʊvŋ] **1.** *past p* cleave; **2.** *a* икегә аерылган; аеры, ике аерылы, куш; ~ *hoof* аеры тояк ◊ **to show the ~ hoof (foot)** усал хольк күрсәтергә

9. Теркәлгән сүз яки тотрыклы гыйбарә туры һәм күчерелмә мәгънәләрдә кулланылган очракта шакмактан соң – аның туры мәгънәсе, ә ромб тамгасынан соң күчерелмә мәгънәсе бирелде, сирәк кенә очракларда тиешле кыскартылмалар белән (*dir.* ‘туры мәгънәдә’, *fig.* ‘күчерелмә мәгънәдә’), кабатланусыз, бер генә мәртәбә китерелде:

кармак *n* 1) fish-hook; 2) fishing rod ◻ ~ **сабы** [fishing] rod; ~ **салырга** (*балык тотарга*) cast the line, put a line out ◊ **кармакка кабарга (эләгергә)** *dir., fig.* take the bait; fall for the bait; swallow a gudgeon; ~ **салырга** *a*) try to get smb. hooked; bait, tease; *b*) (*саклык белән нәрсәндер ачыкларга омтылырга*) take (make) soundings; put out feelers

A, a I [ə], [eɪ] *n* англиз алфавитының беренче хәрефе ◻ **from A to Z** *A* хәрефенән *Z* хәрефенә кадәр ◊ **from A to Z** баштан ахырына кадәр

engulf [ɪnˈɡʌlf] *v* 1) үзәңгә тартырга, жәлеп итәргә; нык кызыктырырга, тәэсир итәргә; 2) *fig.* күмәргә, күп эш йөкләргә

10. Мисалларда, тотрыклы тезмәләрдә үзәңгә төп формасында килгәндә, баш сүз, бер яки ике компонентлы булуга карамастан, бер тильда (~) билгесе белән алыштырылды. Башка очракларда, ике хәрефле сүзләргә дә кертеп, баш сүз тулы шәкелдә бирелде:

бәйрәм *n* holiday; (ял) holidays *pl.*; (*тантана*) celebration; ~ *белән котларга (тәбрик итәргә)* congratulate on the holiday ◻ ~ **алды** holiday, pre-holiday; ~ **итәргә** celebrate ◊ **бәйрәмегез котлы булсын!** best wishes of the season

дучәр итәргә *v* subject to, expose to; жәзага ~ punish; impose a penalty (*ирон.*); *үзеңне үзең үлемгә* ~ expose oneself to death; *тәнкыйтькә* ~ subject *smb.* to criticism

көч-хәл **1.** *n* *collec.* physical strength; power; **2.** *adv.* see **көчкә** ◊ ~ **белән** with difficulty, hardly

өй *n* (*йорт*) house; (*гаилә учагы*) home; *өйдә ятарга* stick at home ◻ **өй нясе** *myth.* brownie; house-spirit; **өй кыегы** eaves *pl.*; **өй тые** house-warming [party]; **өй чикерткәсе** cricket ◊ **өй тавыгы** stay-at-home

several [ˈsevrəl] *a* **1.** 1) берничә; ~ *people* берничә кеше; 2) аерым, үз; *each has his (her)* ~ *ideal* һәркемнең үз идеалы; **2.** *n* берникадәр, күпмедер сан

if [ɪf] **1.** *conj.* ...са, әгәр ...са, әгәр дә ...са; **2.** *n* шарт ◊ **if ifs and ans were pots and pans** «дыр»ны чәчкәнгә илле ел, ди, һаман да тишелмәгән, ди

11. Шакмактан соң баш сүз сыйфатында кулланылган берничә компонентлы ялгызлык исем, төп формада килгәндә, беренче компонентының баш хәрефен генә калдырып кыскартылды:

корбан I *n* 1) *dir., fig.* sacrifice; (*зыян куруче*) victim; 2) *ethn.* sacrificial animal sacrificial ◻ **K. бәйрәме** Kurban Bayram; Festival of Sacrifice; **K. гаере** see **K. бәйрәме**; ~ **итәргә** sacrifice

почёт *n* honour; of honour ◻ «**П. билгесе**» ордены Badge of Honour

bachelor II [ˈbætʃələ] *n* бакалавр (*гыйльми дәрәжә*) ◊ **B. of Arts** сәнгать бакалавры; **B. of Education** педагогика бакалавры; **B. of Science** фән бакалавры; **B.'s Degree** бакалавр (*гыйльми дәрәжә*); ~ **girl** мөстәкыйль яшәүче ялгыз кыз

prime [praɪm] **1.** *n* 1) чәчәк ату, чәчәкләнү; *in the ~ of life* чәчәк аткан чагында; 2) иң әйбәт өлеш, төс; **2.** *a* 1) баш; 2) нигезле, төпле; 3) башлангыч,

беренче, иң беренче, баштагы; ~ *cause* беренче сәбәп □ **P. Minister** премьер-министр ◇ **the ~ of the year** яз

12. Татарча мәкаль-әйтәм яки фразеологик гыйбарәдән соң куелган яқынча тигезлек (≈) билгесе гыйбарәнең инглиз телендә яқынча тәңгәле яки тәржемәсе бирелгәнлеген аңлата. Аңа кадәр, мөмкин яки кирәк дип табылган очрақларда, үз тамгасы белән (lit. 'сүзгә-сүз') гыйбарәнең инглиз теленә турыдан-туры тәржемәсе дә бирелде:

агач 1. *n* 1) tree; (*material*) wood, wooden; woody; 2) *fig.* block head; **2.** *a* 1) wooden; made of wood; 2) *fig.* frozen; immobilized, motionless; stiff □ ~ **агызу** timber-rafting; ~ **әзерләү** (*material*) timber cutting, (*умын*) logging; ~ **спирты** wood alcohol, methanol; ~ **төбе** stump, stub; ~ **эшкәртү** wood working ◇ ~ **авыз** а) mumbler, milksop; б) boor; ~ **атка атландырырга** lit. put *smb.* on a wooden horse; ≈ trick *smb.*; ~ **атка атланып калырга** lit. be left seated on a wooden horse; ≈ be tricked; get nothing

wolf [wɒlf] *n* бүре ◇ ~ **in sheep's clothing** lit. сарык тиресен бөркәнгән бүре

13. Омонимнар аерым мәкаләләрдә калын рим цифрлары белән теркәлде:

бәпкә I 1. *n* 1) (*каз, үрдәк баласы*) duckling, gosling; nestling; 2) **бәпкәм (бәпчегем)** *endear.* my little one; my baby (*an affectionate way of addressing smb., especially one's child*); **2.** *a* (*каз, үрдәк*) under the age of a year; ~ *каз gosling*

бәпкә II *n* (печән өеме) haystack, haystack

бәпкә III *n* *tech.* rafter, joist

sallow I ['sæləʊ] *n* *bot.* тал, өянке

sallow II ['sæləʊ] **1.** *a* саргылт, авырулы (*бит төсө туп.*); **2.** *v* 1) сарылатырга; 2) саргаерга

14. Сүзнең яқын булган мәгънәләре бер-берсеннән – өтер белән, ераг-

рак булганнары нокталы өтер белән аерылды:

ихтыяж *n* want; needs *pl.*

көрешергә *v* begin, start; take up, set to, get down to

predicament [prɪ'dɪkəmənt] *n* 1) кыен хәл, комачау, читенлек; *what a ~!* үкенеч!; 2) *log.* категория

thereby ['ðeə'baɪ] *adv.* 1) димәк, шулай итеп, шул рәвешчә; 2) сәбәпле, ...лектән, ... уңае белән, ... аркасында

15. Сүзтөзмәләрдә берсен берсе алыштыра алырлык сүзләр, синонимнар – түгәрәк, ә факультатив, ягъни кулланылышы ирекле булганнары шакмак жәяләрдә күрсәтелде:

кенәри *n* canary [bird]

нишләтергә *v* how to treat *smb.* (*smth.*); what to do with □ **нишләтәсен [бит] инде** *intrd.* there is nothing to be done; it can't be helped

thought [θɔ:t] *n* 1) фикер, уй; *to collect (compose) one's ~s* бөтен зихенне тупларга; 2) *ният, исәп*; 3) кайгырту, игътибар; *to take, show ~ for smb.* кайгыртырга, игътибар бирергә, кайгырту-чанлык күрсәтергә

16. Инглиз телендә эквиваленты булмаган татар сүзләре тасвирлау юлы белән тәржемә ителде, текстта курсив белән бирелде. Аерым очракта транслитерацияләү ысулы да кулланылды:

курай *n* 1) *ethn.* quray, kuray, flute (*Tatar national musical instrument in the form of a long open endblown flute with two to seven fingerholes*); ~ *уйнарга* play the quray; 2) dried plant stem; dry bulrush; 3) *bot.* saltwort; angelica ◇ **[кеше] кураена биергә** *see* **кубыз**

пәри *n* *myth.* 1) peri; 2) demon, devil □ ~ **акбашы** *bot.* milfoil; ~ **үләнә** melilot, sweet clover ◇ ~ **бутаган** it's the devil's work; ~ **туе** а) whirlwind; б) *coll.* assemblage, medley

такмак *n* таqмаq (*Tatar*), chastooshka (*Russian*) (*two or fourline folk verse, usually sung in a lively manner*)

17. Татарча исемнең, аерата изафа составында килгәндә, инглиз теленә сыйфат буларак тәржемә ителү мөмкинлеге исәпкә алынды.

дуслык *n* 1) friendship; friendly; ~ *мөнәсәбәтләре* friendly relations <...>

сарымсак *n* garlic; garlicky; of garlic; ~ *тәме* garlicky flavor

18. Татар фигыле сүзлекнең ике өлешендә дә -ырга инфинитив формасында бирелде, инглиз теленә, to кисәкчәсен төшереп калдырып, шулай

ук инфинитив белән тәржемә ителде. Шулай да, сүзлекнең инглизчә-татарча өлешендә бу кагыйдә мисалларда һәм тотрыклы гыйбарәләрдә катгый сакланмады:

сөрергә I *v* plough, till

үксергә *v* sob

object II [əb'dʒekt] *v* каршы килергә (to, against)

renovate [ˈrɛnəʊveɪt] *v* торгызырга, яңадан торгызырга

emerge [i'mə:dʒ] *v* килеп чыгарга, барлыкка килергә, пәйдә булырга; беленергә, ачылырга ◊ **to** ~ **unscathed** ≈ судан коры чыгарга